

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาถึงประสิทธิภาพของสื่อสิ่งพิมพ์ที่ใช้ในโครงการพัฒนาคนแค้มที่จะสร้างความสนใจ ทศนคติที่ดี และความรู้ความเข้าใจแก่เกษตรกรในเรื่องเทคโนโลยีใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาและอนุรักษ์ดิน รวมทั้งรู้จักเลือกพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับลักษณะดินที่ปลูก และศึกษาประสิทธิผลของสื่อสิ่งพิมพ์ที่ทำให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นและเชื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ได้เสนอไปในสื่อสิ่งพิมพ์

ฉะนั้นในการศึกษาทฤษฎี แนวความคิด และผลงานวิจัยที่สนับสนุนนี้ จึงแบ่งได้เป็น 5 แนวทางใหญ่ ๆ คือ

1. การสื่อสารกับการพัฒนาประเทศ
  - 1.1 บทบาทและหน้าที่ของการสื่อสารในการพัฒนา
  - 1.2 หน้าที่ของสื่อในการพัฒนา
  - 1.3 การสื่อสารกับการถ่ายทอดเทคโนโลยี
  - 1.4 การสื่อสารกับวัฒนธรรม
2. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสาร
  - 2.1 ประสิทธิภาพของการสื่อสาร
  - 2.2 ประสิทธิผลของการสื่อสาร
3. สื่อสิ่งพิมพ์
  - 3.1 โปสเตอร์
  - 3.2 เอกสารแนะนำ
4. การอ่าน
  - 4.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอ่าน
  - 4.2 อุปสรรคของการอ่าน
  - 4.3 ลักษณะการอ่าน
5. แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสื่อสารกับการพัฒนาประเทศ

สภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้ความหมายการพัฒนาประเทศว่า เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมนั้น เพื่อให้มีระดับคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น และในกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม นั้นจะมีการสื่อสารหรือการเผยแพร่เป็นองค์ประกอบ นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงสังคมไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดจะต้องมีการสื่อสารเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเสมอ

ดังนั้นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจึง หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดสารที่เป็นสิ่งใหม่ ความคิดใหม่ หรือ นวัตกรรม จากผู้ส่งสาร โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงความรู้ (knowledge) หรือทัศนคติ (attitude) และเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ (overt behavior or practice) ของผู้รับสาร (Rogers 1971 : 12-13)

Lerner , Pye และ Schramm ได้ให้ความหมายของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาไว้ว่าเป็นเครือข่ายการสื่อสารโดยใช้เทคโนโลยีพื้นฐาน อย่างไม่คำนึงถึงสารและเนื้อหาสาร โดยมุ่งที่จะสร้างสรรค์ตามคุณลักษณะเฉพาะของสื่อแต่ละชนิด เพื่อก่อให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อต่อการพัฒนา ในขณะที่เดียวกัน Childers ก็ได้ให้ความหมายของการสื่อสารเพื่อการสนับสนุนการพัฒนาไว้ว่า เป็นการสื่อสารที่มีการกำหนดรูปแบบโดยเฉพาะ เพื่อใช้ในการสนับสนุนโครงการพัฒนาโครงการใดโครงการหนึ่ง (Jayaweera 1978 : xviii) ในที่นี้เราสามารถแบ่งความแตกต่างระหว่างการสื่อสารเพื่อการพัฒนากับการสื่อสารเพื่อสนับสนุนการพัฒนาได้ ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความแตกต่างระหว่างการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
กับ การสื่อสารเพื่อสนับสนุนการพัฒนา

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา	การสื่อสารเพื่อสนับสนุนการพัฒนา
1. เป็นการนำมาประยุกต์ใช้ในระดับประเทศมหภาค	1. เป็นการนำมาประยุกต์ใช้ในระดับจุลภาคหรือระดับท้องถิ่น
2. ทำหน้าที่ในทางอ้อมและมีลักษณะคลุมเครือ	2. ทำหน้าที่โดยตรง เกี่ยวข้องกับผลกระทบและตรงตามวัตถุประสงค์
3. ไม่มีการจำกัดเวลาที่แน่นอนและเป็นลักษณะของการโน้มน้าวใจ	3. อยู่ในขอบเขตของเวลาและเป็นลักษณะของการรณรงค์
4. มีความเชื่อในเรื่องของผลกระทบที่เกิดจากคุณสมบัติของเทคโนโลยี	4. มุ่งเน้นในส่วนที่เป็นสาร และระมัดระวังต่อส่วนที่เป็นเนื้อหา
5. ใช้เฉพาะสื่อมวลชน	5. ใช้สื่อวัฒนธรรมทุกชนิด
6. มีลักษณะของการสั่งการจากบนลงล่างตามลำดับชั้น	6. เป็นลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์และอาศัยความร่วมมือ
7. ปัจจุบันไม่เป็นที่เชื่อถือ	7. ได้รับความเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับของ UN และหน่วยงานพัฒนาในระดับชาติและระหว่างประเทศ

(Jayaweera 1987 : xix)

การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพก็สามารถทำให้เศรษฐกิจและสังคมพัฒนา ในเรื่องนี้ Schramm (อ้างใน Kunczik 1984 : 122) ได้ยืนยันถึงความสำคัญของการสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า จะต้องมึรูปแบบของข่าวสาร ที่จะกระตุ้นให้เกิดทัศนคติ แบบแผนของสังคมและขนบธรรมเนียมของสังคม เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและเป็นการเตรียมประชาชนในการพัฒนา นอกจากนี้ยังต้องปรับปรุงในส่วนที่เกี่ยวกับการไหลของข่าวสาร ที่จะช่วยการสร้างบรรยากาศในการพัฒนาประเทศอีกด้วย ในส่วนนี้ยูเนสโกได้

กำหนดความเหมาะสมของสื่อมวลชนต่อประชาชนไว้ว่า ประชาชนทุก ๆ 100 คน ควรจะมีหนังสือพิมพ์รายวัน 10 ฉบับ เครื่องรับวิทยุ 5 เครื่อง และเครื่องรับโทรทัศน์ 2 เครื่อง (Kunczik 1984 : 123)

1. บทบาทและหน้าที่ของการสื่อสารในการพัฒนา

ในสังคมที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลง หรือกำลังอยู่ในช่วงของการพัฒนา การสื่อสารโดยเฉพาะในส่วนของสื่อมวลชน มีบทบาทในการเตรียมประชาชนให้พร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ ทัศนคติ และวิธีการปฏิบัติ นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริม สนับสนุน และขยายงานพัฒนาออกไปให้กว้างขวาง โดยการตี ประมะ ๕๓๖๖ (2529 : 147-149) ได้กล่าวไว้ว่า การสื่อสารจะทำหน้าที่ 3 ประการ คือ

1.1 หน้าที่ของการให้ข่าวสาร โดยเป็นการเน้น ย้ำ หรือเป็นการแสดงบทบาทในการให้ข่าวสารในลักษณะของการสร้างบรรยากาศของการพัฒนา เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความรู้สึก เกิดความทะเยอทะยาน เกิดความต้องการการเปลี่ยนแปลง ข่าวสารที่เสนอจึงเป็นเรื่องของการพัฒนา เช่น ข่าวหรือภาพของสังคมอื่นที่เจริญกว่า เป็นต้น เมื่อประชาชนรับข่าวสารแล้วก็จะเกิดการเปรียบเทียบกับตนเอง

1.2 หน้าที่ในการชักจูงใจ บทบาทของการสื่อสารในหน้าที่นี้ จะแตกต่างจากสภาวะปกติของสังคม นั่นคือ เป็นหน้าที่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นบทบาทของการสื่อสารจึงเป็นการชักจูงใจที่มุ่งไปสู่เรื่องของการพัฒนา โดยสื่อมวลชนที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้เป็นจำนวนมากจะช่วยชี้แนะ แสดงความคิดเห็น สนับสนุนโครงการ แผนงานที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ในลักษณะของการชักจูง แนะนำ ให้ประชาชนเห็นชอบ เห็นตาม เห็นประโยชน์ของการยอมรับเอาแผนงานการพัฒนาไปใช้ การชักจูงใจนี้มีจุดมุ่งหมายในขั้นสุดท้ายคือ ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างจริงจัง ซึ่งถือเป็นขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีความสำคัญ

1.3 หน้าที่ในการให้ความรู้และการศึกษา เมื่อประชาชนมีความทะเยอทะยาน อยากมีชีวิตที่ดีและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นหลังจากที่ได้รับข่าวสารแล้ว การสื่อสารจะต้องสอนให้คนมีความรู้ ความสามารถ ในอันที่จะปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนไปได้ และเมื่อประชาชนเกิดการเรียนรู้แล้วจะเกิดการปฏิบัติ

2. หน้าที่ของสื่อในการพัฒนา

นอกจากการสื่อสารจะมีบทบาทในการให้ข่าวสาร ทำหน้าที่ในการชักจูงใจ ให้ความรู้และการศึกษาแก่ประชาชนแล้ว ในส่วนที่เป็นสื่อก็มีหน้าที่ในการพัฒนาด้วย ในเรื่องนี้ Schramm (อ้างใน จุมพล รอดคำดี 2532 : 20-23) ได้พูดถึงหน้าที่ของสื่อในกระบวนการพัฒนาประเทศไว้ว่า

2.1 ช่วยทำให้การพัฒนาแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง โดยสื่อมวลชนจะเป็นผู้นำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาให้ประชาชนรู้จักและทราบว่าผู้อื่นหรือสังคมอื่นเป็นอย่างไร เป็นการช่วยสร้างประสบการณ์ที่ดี

ช่วยทำให้ประชาชนแต่ละสังคมเกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคนเพื่อให้เกิดความอยากที่จะร่วมมือกัน

2.2 ช่วยรวมความสนใจของประชาชนไปสู่การพัฒนา โดยสื่อมวลชนจะเป็นผู้นำสิ่งต่าง ๆ มาทำให้เป็นที่น่าสนใจ

2.3 ยกระดับของความทะเยอทะยานของประชาชน ให้เกิดความอยากที่จะอยู่ดีกินดี หรือแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า เพราะการที่คนเรามีความพอใจในสิ่งที่เป็นอยู่จนเกินไปก็อาจจะเป็นสาเหตุให้การพัฒนาไปได้ช้า

2.4 ช่วยเปลี่ยนทัศนคติหรือค่านิยมในการปฏิบัติของประชาชนในทางอ้อม เนื่องจากยังไม่มียุติวิธานได้ว่าสื่อมวลชนสามารถเปลี่ยนทัศนคติที่ฝังแน่นของประชาชนได้ แต่สื่อมวลชนก็ยังมิบทบาทในการเปลี่ยนแปลงทางอ้อม กระบวนการตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญนั้นต้องอาศัยสื่อบุคคลเป็นสำคัญ

2.5 เป็นช่องทางของการสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึงการกระจายข่าวสารผ่านสื่อมวลชนไป โดยมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนนั้นไปถ่ายทอดอีกต่อหนึ่ง ซึ่งจะเป็นผลให้มีการตัดสินใจที่ดีขึ้น

2.6 ช่วยสร้างสถานภาพของบุคคล การที่สื่อมวลชนยกย่องหรือพูดถึงบุคคลหนึ่งบุคคลใดอยู่เสมอ เท่ากับเป็นการสร้างความสนใจให้เกิดแก่ตัวบุคคล ซึ่งบุคคลนั้นอาจจะกลายเป็นผู้นำในการพัฒนาประเทศต่อไปได้

2.7 ทำให้นโยบายการพัฒนาได้รับการพูดถึงอย่างแพร่หลาย โดยสื่อมวลชนจะเป็นผู้ช่วยถ่ายทอดหรือขยายข้อความที่เกี่ยวกับการพัฒนาไปอย่างกว้างขวาง แล้วประชาชนก็ย่อมจะแสดงความเข้าใจและพร้อมที่จะปฏิบัติตามได้ง่าย

2.8 ทำให้เกิดบรรทัดฐานของสังคม สิ่งใดก็ตามที่ถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดแปลกไปจากบรรทัดฐานของสังคม ถ้ายังไม่มีผู้นำมาตีแผ่กันในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวางแล้วทุกคนในสังคมก็ดูเหมือนว่าจะมีปฏิกิริยาคัดค้านหรือแสดงความไม่เห็นด้วยอยู่ในใจเท่านั้น แต่เมื่อสิ่งเหล่านี้ถูกนำมาตีแผ่สู่สาธารณชนแล้วก็จะทำให้เกิดการคัดค้านอย่างออกหน้าออกตา ซึ่งเท่ากับ ว่าสื่อมวลชนได้ช่วยสังคมให้อยู่ในกรอบหรือบรรทัดฐานที่วางไว้

2.9 มีผลต่อทัศนคติที่ไม่รุนแรงและค่อย ๆ เปลี่ยนทัศนคติบางอย่างให้มั่นคง แม้สื่อมวลชนจะไม่สามารถเปลี่ยนทัศนคติที่มีอย่างรุนแรงในเรื่องหนึ่งเรื่องใดได้ แต่สำหรับทัศนคติที่ไม่รุนแรงนั้น ถ้าสื่อมวลชนเสนอแนะแนวทางที่ดีกว่า มีเหตุผล มีน้ำหนัก ก็อาจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคตินั้นได้

2.10 ช่วยสนับสนุนการมีสตินิยมที่ดี ในการพัฒนาประเทศ สื่อมวลชนจะเป็นผู้ช่วยทำให้เกิดการตัดสินใจเลือกในสิ่งที่ถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง การกระทำบางอย่างอาจจะกลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัย

หรือก่อนข้างจะไม่มีความพร้อม บางสิ่งบางอย่างสามารถบอกได้ว่าสิ่งเหล่านี้คือเอกลักษณ์ของชาติ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็น " คนไทย " เป็น " ของไทย " เป็นต้น

2.11 เป็นประโยชน์ในการศึกษาและฝึกอบรมทุกชนิด โดยสื่อมวลชนจะเป็นผู้ที่ให้การศึกษาคำให้ความรู้แก่ประชาชนในทางอ้อม

นอกจากนี้ Schramm ยังได้ให้ความเห็นในเรื่องนโยบายของการใช้สื่อไว้ว่า ประเทศที่กำลังพัฒนาไม่ควรรื้อหรือจะลงทุนในส่วนที่เป็นการพัฒนาและการใช้สื่อมวลชนที่ได้รับการพิจารณาอย่างคั่งแล้ว โดยจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมทางด้านวัฒนธรรมและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น

3. การสื่อสารกับการถ่ายทอดเทคโนโลยี

เทคโนโลยี หมายถึง ตัวความรู้ และการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของความรู้จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ถือว่าเป็นการถ่ายทอดเทคโนโลยี (Hancock 1984 : 14)

ดังนั้น การถ่ายทอดเทคโนโลยีจึงเป็นกระบวนการสื่อสารชนิดหนึ่งที่มีความแตกต่างกันไปตามสถานที่ การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่จะประสบความสำเร็จขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์ปัญหาอย่างรอบคอบ มีการเรียนรู้จากการประเมินผลและจากสิ่งที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนที่เป็นองค์ประกอบและกำลังสติปัญญาที่ใช้ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีนั้น (Hancock 1984 : 26) การถ่ายเทคโนโลยี จึงไม่ใช่การจัดการในด้านเครื่องจักรกลที่ใช้ในการผลิตเท่านั้น แต่ยังรวมถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของมันด้วย เช่นความคิดสร้างสรรค์ในแต่ละหัวข้อหรือเรื่องที่จะทำการถ่ายทอด การนำกระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีมาใช้จะต้องคำนึงถึงความต้องการเทคโนโลยีของแต่ละสังคม ความเป็นไปได้ทางทรัพยากรทั้งในส่วนที่เป็นสิ่งของและมนุษย์ ระยะเวลา การตลาด ทางเลือกและวิธีการถ่ายทอด ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดประสิทธิภาพของการถ่ายทอดเทคโนโลยีนั้น ๆ

นอกจากนี้ การถ่ายทอดเทคโนโลยียังต้องคำนึงถึง เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสังคม ค่าใช้จ่ายของเทคโนโลยีและการถ่ายทอด ระดับการควบคุมของท้องถิ่น ความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องของการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่มีผลต่อการเติบโตอย่างไม่หยุดยั้งนั้น และความสามารถในการตัดสินใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีของแต่ละท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายสุดท้ายของการถ่ายทอดเทคโนโลยีคือ ผู้รับสามารถที่จะคัดแปลง เลียนแบบ และสามารถคิดทำเทคโนโลยีใหม่ได้

1.4 การสื่อสารกับวัฒนธรรม

Jayaweera (1987 : xvii) กล่าวว่า การพัฒนาจะต้องคิดขึ้นภายใต้กรอบของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี นั่นคือค่านิยมและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของประชาชนจะต้องนำมาใช้ในการพัฒนามากกว่าที่จะเห็นว่าเป็นตัวเหนี่ยวรั้งหรือขัดขวางการพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาประเทศเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องและมีผลกระทบกับประชาชนทุกคน และเมื่อเป็นประชาชนที่มีความแตกต่างกันในทางด้าน

ความเชื่อ ทักษะ และความคิดเห็นด้วยแล้ว ลำพังกระบวนการสื่อสารที่เป็นแบบตะวันตกจึงไม่เพียงพอที่จะใช้ในการพัฒนาประเทศได้ ดังนั้นนักพัฒนาจำเป็นต้องให้ความสนใจกับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นด้วย โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นเนื้อหาของสื่อสารที่จะต้องประกอบด้วย ความคิด แนวคิด ความจริง ค่านิยม บรรทัดฐานและความรู้สึกต่าง ๆ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากวัฒนธรรมประเพณีของประชาชน ดังนั้นจึงพูดได้ว่า อุปสรรคในการสื่อสารอันหนึ่งก็คือ วัฒนธรรม โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สามนั้น มีหลายประเทศที่ประกอบด้วยคนต่างเชื้อชาติ ต่างภาษาและต่างวัฒนธรรมรวมอยู่ในประเทศเดียวกัน สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบของการสื่อสารที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนา ดังที่ Sapir - Whorf (อ้างใน Dissanayake 1988 : 9) ได้กล่าวไว้ว่า ระบบภาษาแต่ละภาษาไม่เพียงแต่จะเป็นเครื่องมือสำหรับการแสดงความคิดเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบของความคิดด้วย และปัจจุบันความคิดนี้ก็เป็นที่ยอมรับกันเป็นสากล ดังนั้นการสื่อสารที่จะให้เกิดประสิทธิผลนั้นจำเป็นต้องสำรวจลักษณะของประชากรในทุกด้านเสียก่อน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวางแผนทางที่จะเข้าถึงประชาชนเฉพาะกลุ่มนั้น

ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสาร

เพื่อให้การพัฒนาวรรณวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย สิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงก็คือ การสื่อสารเพื่อพัฒนานั้นจะต้องมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังนั้นประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารจึงเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของผู้ทำการสื่อสารทุกครั้ง

1. ประสิทธิภาพของการสื่อสาร :

ในส่วนที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพของการสื่อสารนั้น เมื่อพิจารณาจากแบบจำลองการสื่อสารของ Berlo (1960 : 41-70) จะเห็นว่าสื่อสารที่มีประสิทธิภาพนั้นจะต้องประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ในกระบวนการสื่อสาร โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสารเขาได้กล่าวในส่วนนี้ไว้ว่า สาร (message) ที่จะมีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับ

- 1) เนื้อหาสาร (content) เป็นเรื่องราวที่ผู้ส่งสารต้องการให้ผู้รับสารได้รับรู้ เข้าใจและอาจนำไปปฏิบัติ
- 2) การจัดสาร (treatment) เป็นการจัดเรียงลำดับสารให้สะดวก เข้าใจง่าย เพื่อที่ผู้รับสารจะได้ไม่ต้องใช้ความพยายามในการทำความเข้าใจเนื้อหาสารมากนัก

3) รหัสสาร (code) รหัสสารในที่นี้ หมายถึง ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน และอวัจนภาษา ซึ่งได้แก่การจัดหน้า การวางภาพ ขนาดตัวอักษร ที่ใช้ในการสื่อสารนั้น ที่จะต้องดูสวยงาม ชัดเจน และเข้าใจได้ง่าย

ทั้งนี้เนื้อหาสาร การจัดสาร และการเข้ารหัสสารนี้จะต้องคำนึงถึงในส่วนที่เป็นองค์ประกอบย่อย และโครงสร้างในแต่ละส่วนของมันอีกด้วย

นอกจากนี้ประสิทธิภาพของการสื่อสารในส่วนที่เป็นช่องทางในการรับสารหรือสื่อ (channel) นั้น ผู้รับสารจะรับสารโดยผ่านระบบประสาท สัมผัสทั้ง 5 ของมนุษย์ ได้แก่

- 1) ทางตา (seeing) ด้วยการมองเห็น สื่อที่ใช้ก็จะมีโทรทัศน์ ภาพยนตร์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ
- 2) ทางหู (hearing) ด้วยการได้ยิน สื่อที่ใช้จะเป็นวิทยุ เทปบันทึกเสียง
- 3) ทางการสัมผัส (touching) ด้วยการทดลองให้ปฏิบัติ
- 4) ทางจมูก (smelling) ด้วยการทดลองให้ดมกลิ่น
- 5) การชิมรส (testing) ด้วยการทดลองชิม

การสื่อสารที่จะมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอยู่กับการเลือกใช้สื่อโดยจะพิจารณาจากสิ่งต่างๆเหล่านี้คือ

- 1) ความชอบในสื่อชนิดต่าง ๆ ของผู้รับสาร
- 2) สื่อที่จะมีผลกระทบต่อผู้รับสารมากที่สุด
- 3) สื่อที่ผู้ส่งสารสามารถนำมาปรับใช้ได้ตามประสงค์มากที่สุด
- 4) สื่อที่มีความเหมาะสมกับเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ

2. ประสิทธิภาพของการสื่อสาร

ประสิทธิภาพในการสื่อสาร หมายถึง การได้รับสิ่งที่ต้องการ (Berlo 1960 : 40) นั่นคือ เมื่อผู้ทำการสื่อสารส่งสารที่ต้องการโน้มน้าวใจออกไปแล้ว ผู้รับสารเห็นด้วยและปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของสารนั้น แสดงว่าการสื่อสารนั้นมีประสิทธิภาพ เพราะผลที่เกิดขึ้นนั้นตรงกับความต้องการของผู้ส่งสาร

ในการสื่อสารนี้แม้ว่าสื่อชนิดต่าง ๆ จะมีความสามารถในการเข้าถึงประชาชนได้เป็นจำนวนมากแต่สื่อเหล่านี้ก็ไม่ได้มีประสิทธิภาพทั้งหมด ' โดยเฉพาะในด้าน การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล จากการศึกษาอิทธิพลของการสื่อสารมวลชนที่มีต่อบุคคล ของ Klapper (อังโน เสตีเยร เชยประทับ 2531 : 12-22) เขาได้สรุปไว้เป็นหลักกว้าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถและข้อจำกัดของ

การสื่อสารมวลชน ดังนี้

2.1 โดยปกติ การสื่อสารมวลชนไม่ใช่สาเหตุที่สำคัญเพียงประการเดียวที่จะทำให้เกิดผลในผู้รับสาร โดยจะมีปัจจัยที่เป็นตัวกลาง 5 ประการ ซึ่งมีบทบาทในการลดความสามารถของสื่อมวลชนในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสารคือ

2.1.1 ทัศนคติและความเชื่อที่เป็นอยู่ในขณะนั้นของปัจเจกบุคคลมีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนของบุคคลนั้น และต่อการใช้สื่อมวลชนจะมีผลหรืออิทธิพลต่อบุคคลนั้นอย่างไร เนื่องจากอิทธิพลของกระบวนการเลือกเปิดรับสาร เลือกตีความสาร และเลือกจำสารของบุคคล ทั้งนี้บุคคล (จะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม) มีแนวโน้มที่จะเข้าถึงสารที่เข้ากันได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน ถ้าบุคคลต้องเผชิญกับสารที่ตรงกันข้าม หรือเข้ากันไม่ได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน บุคคลนั้นจะไม่สามารถตีความสารนั้นได้อย่างถูกต้อง หรือจะบิดเบือนสารนั้นเพื่อให้เข้ากันได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน นอกจากนี้บุคคลยังมีแนวโน้มที่จะลืมสารที่เข้ากันไม่ได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน เร็วกว่าสารที่เข้ากันได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน เพราะฉะนั้นบุคคลใดที่มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลง จะเลือกเปิดรับสารที่เข้ากันได้กับแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงของตน

2.1.2 อิทธิพลของกลุ่มที่แต่ละบุคคลเป็นสมาชิกอยู่ จากการวิจัยกลุ่มเล็กพบว่าความเห็นของแต่ละบุคคลมักจะเป็นความเห็นของกลุ่มที่ผู้นั้นเป็นสมาชิกอยู่

2.1.3 อิทธิพลของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม เนื่องจากแต่ละคนมีความผูกพันกันด้วยสายใยของความเป็นมิตรภาพ ผลประโยชน์ร่วมกัน และความเห็นที่คล้ายกัน

2.1.4 อิทธิพลของผู้นำความคิดเห็น ผู้นำความคิดเห็นมักจะมีความคิดเห็นในทางที่จะสนับสนุนผู้ตามความคิดเห็น ดังนั้นสิ่งที่ผู้ตามความคิดเห็นไม่เห็นด้วย ผู้นำก็จะใช้อิทธิพลของตนทำให้ข่าวสารนั้นไม่น่าเชื่อถือไปด้วย

2.1.5 อิทธิพลที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธุรกิจ ทำให้สื่อมวลชนไม่สามารถทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ไม่พอใจได้ เพราะอาจทำให้สมาชิกผู้รับสารของตนลดลง ทำให้เสียรายได้ทางการค้า การโฆษณา ฉะนั้นสื่อมวลชนที่มีลักษณะเป็นการค้าจึงมักสนับสนุนความเห็น ความเชื่อ หรือทัศนคติ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วเท่านั้น เป็นการช่วยรักษาสถานภาพเดิมมากกว่าที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อการพัฒนา

2.2 อิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ทำให้การสื่อสารมวลชนทำหน้าที่ในการเสริมหรือสนับสนุนความเห็นให้เหมือนเดิมมากกว่าที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะเป็นการเปลี่ยนแปลงความเห็นเพียงเล็กน้อย และมักเกิดจากเงื่อนไข 3 ประการคือ

2.2.1 เมื่อมีความพยายามในการตั้งใจไม่มากนักและไม่ไปกระตุ้นกระบวนการเลือกต่างๆของบุคคลให้ทำหน้าที่เลือกเปิดรับ เลือกดีความ และเลือกข่าวสารอย่างเต็มที่

2.2.2 เมื่อการเปลี่ยนแปลงนั้นอยู่ภายในกรอบที่บรรทัดฐานของกลุ่มยอมให้เปลี่ยนแปลงได้

2.2.3 เมื่อแต่ละบุคคลอยู่ภายใต้แรงกดดันสองอย่างที่ตรงข้ามกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปัจเจกบุคคลมีความเห็น ความเชื่อ หรือทัศนคติสองอย่างซึ่งขัดแย้งกันหรือเพราะแต่ละบุคคลเป็นสมาชิกของกลุ่มที่มีบรรทัดฐานขัดแย้งกัน

2.3 ในกรณีที่มีการสื่อสารสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จะเกิดเงื่อนไขอย่างหนึ่งอย่างใดในสองอย่าง คือ

2.3.1 ภายใต้สถานการณ์หรือเงื่อนไขบางอย่าง ปัจจัยที่เป็นตัวกลางจะไม่ทำหน้าที่อะไร และการสื่อสารมวลชนจะมีอิทธิพลหรือมีผลต่อผู้รับสาร เช่น ในกรณีที่ปัญหาใหม่จริง ๆ และไม่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จหรือทัศนคติที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

2.3.2 ปัจจัยที่เป็นตัวกลาง เช่น กระบวนการเลือก กลุ่ม บรรทัดฐานของกลุ่ม ผู้นำทางความคิดและอิทธิพลส่วนบุคคล อาจทำหน้าที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงมากกว่าการเสริมเงื่อนไขที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

2.4 มีสถานการณ์บางอย่างที่การสื่อสารมวลชนจะมีผลโดยตรง หรือสามารถทำหน้าที่บางประการในทางจิตวิทยาและทางกายภาพได้ด้วยตัวของมันเอง

2.5 ประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชน ขึ้นอยู่กับลักษณะต่าง ๆ ของสื่อมวลชน สารแหล่งสาร และสถานการณ์ของการสื่อสาร ภาพพจน์ของแหล่งสารในทัศนะของผู้รับสาร เช่น ความน่าเชื่อถือ ความน่าไว้วางใจ และเกียรติยศชื่อเสียง มีอิทธิพลต่อการตั้งใจผู้รับสาร สื่อมวลชนโดยตัวของมันเองสามารถให้สถานภาพแก่ผู้ทำการสื่อสารและแก่นวนคิดที่ถ่ายทอดโดยสื่อ นั้น ในขณะที่สื่อมวลชนแต่ละประเภทต่างมีประสิทธิภาพแตกต่างกัน แต่การสื่อสารแบบตัวต่อตัวที่ไม่เป็นทางการได้พิสูจน์ให้เห็นตลอดมาว่า มีประสิทธิภาพในการตั้งใจมากกว่าการสื่อสารมวลชนใดๆ เป็นที่ทราบกันดีว่าเทคนิคในการสื่อสารบางอย่างมีประสิทธิภาพที่แตกต่างกันอย่างมาก และความรู้สึกรับรู้ของประชาชนในขณะนั้นที่มีต่อเนื้อหาของสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการตั้งใจ

จากการที่สื่อแต่ละประเภทต่างมีข้อจำกัดและอุปสรรค ในการสื่อสารกับผู้รับสารที่อยู่ห่างไกล ยากจน ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ต่ำ มีสภาพสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน การใช้สื่อแต่ละประเภท จึงต้องพิจารณาถึงการเข้าถึงผู้รับสาร พฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้รับสารในค่านิยมของผู้รับสาร ความน่าเชื่อถือที่มีต่อสื่อที่ประชาชนเปิดรับ สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อการเผยแพร่ การกระจายนวัตกรรมและการยอมรับข่าวสารจากสื่อ อีกทั้งยังต้องพิจารณาถึงปฏิกิริยาตอบโต้ในพฤติกรรมการรับสื่อของผู้รับสาร โดยเฉพาะเมื่อเนื้อหาของสารมีวัตถุประสงค์ที่จะแจ้งข่าวสารหรือกระตุ้นความสนใจ ทั้งนี้เพื่อจะเลือกใช้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจเลือกได้อย่างเหมาะสมที่สุด

สื่อสิ่งพิมพ์

สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่ได้รับความนิยม ใช้สร้างความสนใจ สร้างทัศนคติที่ดี และใช้เผยแพร่ความรู้ ในหน่วยงานต่างๆ ปัจจุบันมีการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อใช้ในการพัฒนาประเทศมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากสิ่งพิมพ์เหล่านี้สามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวางและสะดวก อย่างไรก็ตามสื่อสิ่งพิมพ์ยังมีข้อดีและข้อเสียในตัวของมันเองดังนี้

ข้อดี ของสื่อสิ่งพิมพ์

- 1) เป็นสื่อที่มีความคงทนสามารถเก็บได้เป็นเวลานาน
- 2) ผู้รับสารเมื่อรับสื่อสิ่งพิมพ์ไปแล้ว สามารถอ่านและทบทวนได้บ่อยครั้งเท่าที่ต้องการ
- 3) เป็นสื่อที่สามารถนำติดตัวไปได้ทุกหนแห่ง
- 4) เป็นสื่อที่มีราคาถูก เมื่อผลิตครั้งละจำนวนมาก ๆ

ข้อเสีย ของสื่อสิ่งพิมพ์

- 1) ถ้าจะทำให้ดีต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง
- 2) ต้องอาศัยความสามารถในการอ่าน นั่นคือ ประชาชนกลุ่มเป้าหมายจะต้องเป็นผู้ที่

อ่านออกเขียนได้

สื่อสิ่งพิมพ์ที่ใช้ในการพัฒนาและอนุรักษ์ดิน ได้แก่

1. โปสเตอร์ (poster)

เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่ใช้มากที่สุด บางครั้งเรียกว่าสื่อราคาถูก ลักษณะการใช้คือ ถ่ายทอดข่าวสาร , ใช้เตือน และเรียกร้องให้เกิดความสนใจ ลักษณะของโปสเตอร์ที่ดีนั้น Glaser (อ้างใน Herdég 1981 : 8) ได้กล่าวไว้ว่า จะต้องมิลักษณะดังนี้

- 1) ดึงดูดความสนใจในระยะเวลายันสั้น นั่นคือสามารถที่จะดูครั้งเดียวแล้วเข้าใจได้ทันที

- 2) เป็นการระบุข้อความสำคัญเดียว หรือหัวเรื่องเดียว
- 3) วัตถุประสงค์ที่จะเสนอต้องรัดกุมและเฉพาะเจาะจง ไม่กว้างมากนัก
- 4) ข้อความในโปสเตอร์ควรจะมีลักษณะดังนี้ คือ ต้องสั้น อาจเป็นคำขวัญสั้น ๆ , เป็นคำคล้องจอง วลีที่กินใจ หรือคำสุภาพที่คุ้นเคย
- 5) ภาพจะต้องดึงดูดความสนใจ เข้าใจง่าย สอดคล้องกับข้อความที่ใช้ และเข้ากันได้กับประชาชนกลุ่มเป้าหมาย

นอกจากนี้โปสเตอร์ยังมีส่วนประกอบที่สำคัญ ดังนี้

- 1) เป็นลักษณะของการเรียกร้องความสนใจ
- 2) จะต้องเป็นลักษณะของการแจ้งข่าว และ/หรือ ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกปรารถนา
- 3) จะต้องมึลักษณะของการเรียกร้องให้เกิดการกระทำ
- 4) ภาษาที่ใช้จะต้องเป็นที่เข้าใจของประชาชนกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ

2. เอกสารแนะนำ (booklet)

เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีรายละเอียดของเนื้อหามากกว่าโปสเตอร์ มีประโยชน์สำหรับการให้คำแนะนำ เนื้อหาอาจจะมีวัตถุประสงค์เฉพาะ และเอกสารแนะนำควรมีลักษณะดังนี้

- 1) รูปเล่มต้องน่าสนใจ
- 2) เนื้อหาอ่านและตรงกับประชาชนกลุ่มเป้าหมาย
- 3) ใช้สีสันทันตึงดูดี
- 4) เน้นความงามในลักษณะของการจัดหน้าที่สวยงาม สวยงาม

การอ่าน

สิ่งพิมพ์นอกจากจะต้องมีลักษณะที่ดึงดูดความสนใจของผู้อ่านแล้ว ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสื่อสิ่งพิมพ์ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอีกหลายอย่าง ปัจจัยหนึ่งก็คือสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการอ่านดังนี้ ฉวีลักษณ์ บุญยกาญจน (2525 : 39-41) ได้กล่าวไว้ว่า

" สิ่งหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการอ่าน สำหรับตัวผู้อ่านนั้น การตั้งใจจะเป็นตัวการที่กระตุ้นให้เกิดกิจกรรม และการตั้งใจอาจจะเกิดขึ้นโดยการใช้เครื่องสื่อต่าง ๆ เช่น วัสดุที่ใช้ในการอ่าน ความสนใจของสิ่งที่อ่าน ความสนใจ และการให้รับทราบผลการอ่านของคนเป็นอย่างไร "

1. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอ่าน

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอ่าน ในส่วนที่เกี่ยวกับวัสดุสิ่งพิมพ์ ได้แก่

- 1.1 ความยาวของวัสดุที่อ่าน ซึ่งมีผลต่อเวลาอ่านไม่เหมือนกัน วัสดุที่อ่านที่ยาวขึ้นย่อมใช้เวลาเพิ่มขึ้น
- 1.2 ความยากง่ายของเนื้อหาและการมีความหมายของเนื้อหา
- 1.3 วัสดุที่อ่าน ที่มีความหมายต่อผู้อ่าน ย่อมจะอ่านได้เร็วขึ้น
- 1.4 วัสดุที่อ่านง่ายจะอ่านได้เร็วกว่าที่ยาก

Zcheff (อังโน ฉวีลักษณ์ บุญกาญจน 2525 : 47) ได้เขียนแผนภูมิเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาในการอ่าน ดังนี้

2. อุปสรรคของการอ่าน

สำหรับอุปสรรคของการอ่าน กำธร ศติรกุล (อังโน ฉวีลักษณ์ บุญกาญจน 2525 : 48-51)

ได้กล่าวไว้ว่าขึ้นอยู่กับ

2.1 ความยากง่ายในด้านการสื่อความหมายเรื่องราว (readability) สิ่งนี้จะขึ้นอยู่กับผู้เขียน ผู้เรียบเรียง หรือผู้ประพันธ์ว่าจะใช้ภาษายากง่าย หรือสละสลวย ช่วยให้สนใจในการอ่านได้มากน้อยเพียงใด

2.2 ความยากง่ายในรูปตัวหนังสือและความถูกต้องชัดเจน ได้แก่

2.2.1 ลักษณะรูปแบบของตัวหนังสือ ตัวหนังสือต้องมีส่วนสูง ส่วนตรง สัดส่วนสมดุล (balance) กัน ในความรู้สึกของผู้อ่าน

2.2.2 แบบโครงสร้างตัวหนังสือที่เอามาประสมกันเป็นคำ เป็นบรรทัดหรือเป็นหน้า ต้องมีหลักเกณฑ์ถูกต้อง ทำให้อ่านง่าย อยู่ในพวกเดียวกัน หรือ คล้ายไปทางเดียวกัน

2.2.3 ลักษณะการเอาตัวหนังสือมาเรียงเป็นบรรทัด จะต้องกะให้ได้ช่วงบรรทัดพอดีไม่ ยาวเกินไป แต่ละบรรทัดไม่ควรขีดเกินไป

นอกจากนี้ยังจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอื่นๆอีกคือ

2.3. การออกแบบและวางหน้า การจัดพิมพ์หนังสือจะต้องเรียกความสนใจจากผู้อ่าน ให้หยิบขึ้นมาอ่าน อ่านแล้วจะหยิบอ่านอยู่นาน อ่านทุกหน้าทุกบรรทัดติดต่อกันไป ตัวหนังสือต้องอ่านง่าย อ่านสะดวก มีความถูกต้องชัดเจนสูง

2.4 รูปร่างของหนังสือ โดยทั่วไป มี 2 แบบคือ ถ้าหากเปิดหน้าโดยจับด้านยาวของเล่มเปิดออก เรียกว่าหนังสือแบบ upright และแบบเปิดหน้าโดยจับด้านกว้างของเล่ม เรียกว่าหนังสือแบบ oblong โดยมีความเหมาะสมกันในการรู้สึกของคนเรา

2.5 สีที่ใช้พิมพ์หนังสือและภาพ จะดึงดูดความสนใจผู้อ่านได้มากกว่า นานกว่า ทำให้เกิดความเข้าใจและจำได้มากกว่าภาพขาวดำ และช่วยให้เกิดความประทับใจ เนื่องจากสีทำให้เกิดภาพเหมือนจริง ก่อให้เกิดอารมณ์ต่าง ๆ ได้ตามที่ผู้ใช้ต้องการ

2.6 ภาพที่นำมาใช้มีจุดประสงค์ 2 ประการคือ

2.6.1 ใช้เรียกร้องความสนใจจากผู้อ่าน

2.6.2 เพื่ออธิบายเรื่องราว เพราะความคิดบางอย่างอธิบายเป็นตัวอักษรได้ยากต้องใช้ภาพประกอบ

2.7 ตัวหนังสือในส่วนที่เป็น ชื่อเรื่อง หัวเรื่อง จะต้องสะกดตา และตัวหนังสือที่จะถ่ายทอดความคิดไปยังผู้อ่านได้ดี จึงต้องเลือกตัวหนังสือที่อ่านได้ง่าย มีความถูกต้องชัดเจนสูง เหมาะกับวัยและความรู้ของผู้อ่าน

3. ลักษณะการอ่าน ผู้อ่านส่วนมากนิยม

3.1 อ่านจากซ้ายไปขวา

3.2 อ่านจากบนมาล่าง

3.3 อ่านเป็นช่วง ๆ เรียกว่า ช่วงการอ่าน (fixation) โดยปกติคนเราใช้เวลาประมาณ 0.157 ถึง 0.199 วินาที ต่อช่วงการอ่าน ผู้อ่านทั่วไปสามารถอ่านได้ 250 คำต่อ นาทีโดยเฉลี่ย

5. แนวความคิด ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการศึกษา ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสื่อสิ่งพิมพ์ที่ใช้ในโครงการพัฒนาคนเค็มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการศึกษาโดยเห็นว่าสื่อเฉพาะกิจที่ใช้ในโครงการนี้สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจ ดึงดูดความสนใจเกษตรกรได้และสามารถทำให้เกษตรกรยอมรับเทคโนโลยีในการอนุรักษ์และพัฒนาคนเค็มได้ Adams (อ้างใน เนิน นวนคงรอด 2528 : 37) ได้กล่าวถึงความสำคัญของสื่อเฉพาะกิจว่า มีความสำคัญต่อการเผยแพร่นวัตกรรม เพราะเป็นสื่อที่จัดทำขึ้นเพื่อสนับสนุนกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ และการใช้สื่อเฉพาะกิจเป็นการให้ความรู้และข่าวสารที่เป็นเรื่องราวเฉพาะ โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้แน่นอน ส่วนสื่อเอกสารเผยแพร่จะช่วยเสริมความรู้ในด้านรายละเอียดแก่กลุ่มเป้าหมายที่ได้รับจากสื่อบุคคล เนื่องจากสามารถนำมาอ่านทบทวนได้ตลอดเวลา (รัตนาวดี นุรณทิวศ 2525 : 95)

จากการศึกษาของ เนิน นวนคงรอด (2528 : 62-63) ในส่วนที่เป็นสื่อเฉพาะกิจที่ใช้ในโครงการเร่งรัดการป้องกันและกำจัดหนูเห็บหมัดในนาข้าว พบว่า สื่อเฉพาะกิจที่มีบทบาทในการให้ความรู้มากกว่าสื่อบุคคล และได้ตั้งข้อสังเกตผลการวิจัยในครั้งนั้นว่า ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเนื่องมาจากสื่อเฉพาะกิจที่จัดขึ้นนั้น เป็นสื่อที่อยู่ใกล้ชิดและเกษตรกรสามารถแสวงหาความรู้จากสื่อได้ตลอดเวลา ประกอบกับเนื้อหา (content) ก็ไม่ยากนัก ดังนั้นเกษตรกรอ่านแล้วจึงสามารถนำไปปฏิบัติได้ และจากการศึกษาบทบาทของสื่อเฉพาะกิจในการให้ความรู้เรื่องอนามัยครอบครัวแก่สตรีวัยเจริญพันธุ์ อายุ 14-45 ปี ของลักขณา มนธาคุณสิน (2524 : 94) พบว่าหลังจากแจกเอกสารไปแล้ว ผู้ได้รับเอกสารเผยแพร่ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นกว่าผู้ไม่ได้รับแจก ผู้ที่มีการศึกษาสูงมีฐานะทางเศรษฐกิจดีได้รับความรู้เพิ่มขึ้นกว่าผู้มีการศึกษาต่ำและผู้มีฐานะต่ำกว่าและผู้ที่ย่านเอกสารเผยแพร่บ่อยครั้งได้รับผลสัมฤทธิ์เพิ่มขึ้นมากกว่าผู้อ่านเอกสารเผยแพร่น้อยครั้งกว่า

นอกจากนี้ ในการศึกษาการใช้สื่อมวลชนและการแพร่กระจายข่าวสารเพื่อกิจกรรมค่านการพัฒนาชนบท ของศิริชัย ศิริกายะ (2531 : 65) พบว่าสื่อเฉพาะกิจมีบทบาทในการให้ความรู้สูงกว่าสื่อบุคคล และเสนอแนะให้เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล เกษตรจังหวัด หรือทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้มีการกระจายสื่อเฉพาะกิจไปถึงมือเกษตรกรมากยิ่งขึ้น

สรุป

จากเหตุผลที่การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นกระบวนการถ่ายทอดสารที่เป็นสิ่งใหม่ จากผู้ส่งสาร โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมที่สังเกตได้ของผู้รับสาร ทำให้การสื่อสาร

เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้งในระดับสังคมและระดับประเทศ การสื่อสารนอกจากจะมีบทบาทและหน้าที่ในการให้ข่าวสาร ชักจูงใจ และให้ความรู้การศึกษาแก่ประชาชนแล้ว การถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือความรู้ ที่จะประสบความสำเร็จนั้น ยังขึ้นอยู่กับ สติปัญญา การวิเคราะห์ปัญหาและยังต้องมีการเรียนรู้จากการประเมินผลจากสิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรวมถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และสภาพสังคมในแต่ละท้องถิ่นด้วย

เมื่อพิจารณาถึง ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารพบว่า ในส่วนที่เป็น " สาร " ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในกระบวนการสื่อสารนั้น ลักษณะสารที่มีประสิทธิภาพจะขึ้นอยู่กับ เนื้อหาสาร การจัดเรียงลำดับสารและรหัสสารที่ใช้ ทางด้าน " สื่อ " จากการศึกษาพบว่าแม้สื่อมวลชนจะมีบทบาทในการที่จะเข้าถึงประชาชนได้เป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสื่อมวลชนจะทำให้การสื่อสารแต่ละครั้งประสบความสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ การใช้สื่อเฉพาะกิจซึ่งได้แก่โปสเตอร์และเอกสารแนะนำจึงเข้ามามีบทบาทในการพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากสื่อเฉพาะกิจแต่ละชนิดเหล่านี้ได้รับการออกแบบให้เหมาะสมกับผู้รับสารเฉพาะกลุ่มสามารถดึงดูดความสนใจ สร้างทัศนคติ และถ่ายทอดความรู้ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ และจากการวิจัยที่ผ่านมา ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า สื่อเฉพาะกิจเหล่านี้ยังมีบทบาทสูงและมีความสำคัญมากในการเสริมและถ่ายทอดความรู้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย